

Pázmány Péter 1583-ban kezdte meg gimnáziumi tanulmányait Kolozsvárott, abban a városban, ahol a többségben lévő protestáns tanácstagok nem túl szívesen fogadták a magukhoz, a hívő katolikusokhoz is szigorú jezsuitákat.¹ Az iskolában a fiatal Pázmány Péternek már viszonylag korán találkoznia kellett a színjáték műfajával. Itt ugyanis négy teljes tanévet töltött el tanulással. Természetesen itt csak azt tehet-e, amire neki engedélyt adhatott tanítómestere. A színjátszásról azonban az alapvető fogalmak már rendeződhetnek benne. Loyolai Szent Ignác a jezsuita rend alapítója határozottan állítja, hogy a gyermek csak akkor tudja igazán és lelke legmélyéig befogadni és megérteni Jézus Krisztus szenvedését és kereszthalálát, ha azt színpadon is látja, vagy ha maga is ugyanezt eljátssza a színpadon. Semmit nem tudunk arról, hogy a fiatal Pázmány Péter valaha is szerepelt volna valamiféle színjátékban, de hogy néhány előadást maga is megtekintett, az egészen bizonyos. Így fogalmat alkothatott a színjáték írásáról, rendezéséről, a jelmezek értelméről, a különféle testhelyzetek, gesztusok jelentéséről, az arcmimika titkos és mégis ismert nyelvéről. A színjátékról az alapvető ismereteket itt Kolozsvárott szerezhette meg még akkor is, ha a szereplők között nevét a korabeli előadások színlapjain a szereposztásban, vagy a jezsuiták által szorgalmasan írt *Historia domusok*ban vagy *Annuae Litteraek*ben nem is olvashatjuk. Kolozsvár jelentős város a magyarországi jezsuita iskolai színjátszás történetében.²

Ezeket az előadásokat láthatta Pázmány Péter Kolozsvárt

Pázmány 1583 novemberében érkezett meg Kolozsvárra,³ gimnáziumi tanulmányait itt végezte el. Báthory István fejedelem tiszteletére még ugyanebben az évben eljátszották a *Philautius*-komédiát, s a játékot valamennyi előkelő úrral együtt maga

* Ez a tanulmány az OTKA 83599 pályázata támogatásával készült.

¹ BITSKEY István, *Pázmány Péter*, Bp., Gondolat, 1986 (Magyar História). Pázmány életrajzának adatait Bitskey István könyvéből vettük.

² STAUD Géza, *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai. Fontes ludorum sceniorum in Scholis S.J. Hungariae* I–III. 1984–1988. Ua., I, 239–298.

³ BITSKEY, *Pázmány...*, i. m., 8-19, 219.

a fejedelem is nagy élvezettel nézte végig, s a játékról nagyon jó véleménye volt.⁴ A *Philautius* című darab a kolozsvári jezsuiták skólájában harmadik előadás volt. 1581-ben ugyanis *Dialogus seu comoedia* címen játszottak a kolozsvári diákok egy előadást, s 1582-ben Saulról adtak elő egy darabot.⁵ Barlai Szabolcs a magyarországi reneszánszról írott könyvében erről az 1581-ben előadott darabról korabeli feljegyzést idéz: „a prandio habitus est dialogus in teatro elegans. Actio omnibus placuit.”⁶ Az ifjú Pázmány a lehető legkedvezőbb időben érkezett a kolozsvári jezsuita iskolába. 1581-től ugyan már megindult a tanítás, ez azonban nem felelhetett meg tökéletesen a jezsuiták kívánalmainak. Éppen ezért 1583-ban, az év legvégén a lengyelországi Jaroslavból tizennégy pappal és tanerővel elindult egy csoport Kolozsvárra, hogy ott a tanítás színvonalát emeljék. Capeci-t nevezte ki a generalis rektornak, Fanfoniot az iskola igazgatójának, Ardolphust spirituálisnak, s közöttük voltak még magisterek, akik az alsóbb osztályokban taníthattak, és fraterek, akik a rend tagjai voltak, teológiát azonban nem végeztek, s akiket segítő testvérként foglalkoztattak. 1584-ben már a mintegy 150-200 diákot tanítottak. 1585/86-os tanévre már 230 diákjuk volt, s az alsó tagozatot már ekkor is öt osztályban osztották szét. Három grammatikai osztály s valamint a poétikai és a retorika is működött. Az iskola gyors fejlődését természetesen félbeszakította az 1585-ben 1586-ban megjelent pusztító pestisjárvány. A 45 erdélyi, nagyváradi és kolozsvári jezsuita közül 26-an a pestis áldozatai lettek. A kolozsvári 29 jezsuita közül csak tíz maradt életben. Nem csoda, ha a lengyel P. Wujek a provinciális helyettese, aki 1587-ben érkezik Kolozsvárra, hogy újjászervezze a jezsuita gimnáziumot és rendházat, *sepulchrum Jesuitarum*-nak, a jezsuiták temetőjének tartja Kolozsvárt. 1588-ban már száz növendéket tanítottak, s emiatt a jezsuiták óriási építkezésbe kezdtek, a protestáns városi tanács azonban 1588. december 23-án kiutasította a jezsuitákat Kolozsvárról.⁷ Pázmányt ez már azért nem érinthette, mert ő ekkor már útban volt Krakko felé.

1585-ben Izrael hajdani királyáról, Jehuról játszottak egy drámát. Jehu Krisztus előtt 841-től 814-ig uralkodott, s Izrael trónjára Illés és Elizeus próféta akaratából került. Illés és Elizeus az Istenhez hűséges próféták Jehu segítségével akarták a Baal-kultuszt véglegesen eltöröltetni Izraelben. Uralkodása idején azonban Jehu oly sok kegyetlenséget és vérfürdőt rendezett, hogy még a próféták is elfordultak tőle annak ellenére, hogy a Baal-kultusz területén a kultusz papjait, híveit mind kardéltre hányatta, azaz Baal híveit szabályszerűen likvidáltatta.⁸ Jehu igazán tragédiába illő

⁴ *Cum illustrissimus princeps [Stephanus Báthory], qui a nostris instituitur, Claudipolim, ad generalia indicia advenisset mense novembri, salutatus est tum in templo, tum in scholis atque in collegio. et comoediam Philautii cum suis proceribus magna cum voluptate et approbatione spectavit.* (LUKÁCS László, *Documenta Romana Historiae Societatis Jesu in Regnis olim Corona Hungarica unitis I-III*, Romae, 1959-1969. Ua., III, 360.; STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 241-242.

⁵ STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 240-241.

⁶ BARLAY Ö. Szabolcs, *Romon virág. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról*, Bp., Gondolat, 1986. 128.

⁷ ÓRY Miklós, *Pázmány Péter tanulmányi évei*, szerk. BERZSÉNYI Gergely, Piliscsaba, 2006² (Pázmány Irodalmi Műhely - Tanulmányok, 5), 35-44.

⁸ ÓRY, i. m., 34.; *Magyar Katolikus Lexikon*, főszerk. DIÓS István, szerk. VICZIÁN János, V. Bp., Szent István Társulat, 2000, 717.

személyiség volt. Érdekes, hogy Erdély fejedelme, ezt az előadást is megtekintette, s ebből arra is következtethetünk, hogy a Jehuról játszott darabnak maga Pázmány is nézője volt diáktársai sorában.

1587-ben már egy magyar tárgyú történelmi drámát játszottak Kolozsvárott. A történelmi dráma a magyar história egyik legjellegzetesebb szakaszát mutatta be. A téma Szent István király kora volt. Az előadás időpontjául a tanév kezdetét jelölte ki a házfőnök.⁹ Pázmány idejében a tanévet általában szeptember közepe táján fejezték be, s ekkor az ifjúság hosszabb szünetet kapott, egyesek szerint azért, hogy családjaik szüreti munkájában részt tudjanak venni. Körülbelül egy hónapnyi szünet után, azaz október közepe táján vagy esetleg vége felé kezdődött el a következő tanév. Az ebben a tanévben már a tizenhét éves Pázmány Péter tökéletesen felfoghatta Szent István király törvénykezésének, bel- és külpolitikájának, s mélységes hitének lényegét. S ha egyáltalán valami, ez a téma különösképpen érdekelt és hathatott is rá. Természetesen most sem tudjuk, hogy szerepelt-e ebben a darabban a kétségtelenül tehetséges és családja előkelősége miatt is feltétlenül figyelmet érdemlő fiatalember. A jezsuitáknál ugyanis megszokott jelenség volt, hogy nem is elsősorban a színészi tehetség szerint válogatták ki a szereplésre diákjaik közül azokat, akiket erre megfelelőnek gondoltak, hanem az előkelőbb szerepeket az előkelőbb családok gyermekei kapták meg. Így Pázmány kaphatott volna akár még király-szerepet is ebben a történeti tárgyú darabban. Az ilyen természetű válogatást az is indokolhatta, hogy a nagyobb anyagi bázissal rendelkező családok gyakran a szereplő diákoknak jutalmakat is adhattak, s adtak is, természetesen csak tanáraik tudtával.

Kolozsvárott Pázmány itteni tanulmányai idején a drámajátszás megszokott jelenség volt. S Pázmány Péter számára ekkor nyílhatott először arra lehetőség, hogy ismert tárgyú témát színpadon is megtekinthette. Megnézhette ezt a darabot is, hiszen nincs arról tudomásunk, hogy bármilyen gátló körülmény, akárcsak egy tiltás is fennállt volna.

Pázmány Péter 18 esztendőskorában döntött úgy, hogy jezsuita pap lesz. A jezsuita papok, mint általában valamennyi pap személyesen megtapasztalhatta már kisdíák korában, vagy azokban az években, amikor a teológiai tanulmányokat végzett, hogy az egyház szertartásai, a hívek meggyőzése érdekében nagyon sokszor teátrálisak. A karácsonyi betlehemállítás,¹⁰ a vízkereszt házáldás,¹¹ a nagypénteki flagelláns

⁹ *Historia Sancti Stephani Regis*: Ad initium anni scholastici historia Sancti Stephani Regis acta est per speciem fabulae is scena. STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 242.

¹⁰ KILLÁN István, *Latin nyelvű pásztorjáték a XVIII. század elejéről* = Antik Tanulmányok, 1968, 304–320. *Istennek egy Fia, foglald el szívünket. Erdélyi betlehemes a XVII. század első harmadából*, Új Ember, 1984. december 23, 6. KILLÁN István, *A betlehemes játék a XVII. századi Magyarországon*, ItK, 1992, 633–638. KILLÁN István, *Egyház, iskola, dráma és színjáték a XVII–XVIII. században* = *A magyar művelődés és a kereszténység. La civiltà Ungherese e il christianesimo II*, szerk. JANKOVICS József, MONOK István, NYERGES Judit, Bp.–Szeged, Scriptum Rt, 1998, 821–835.

¹¹ KILLÁN István, *Liturgia és színjáték a marosvásárhelyi jezsuita iskolában 1703–1763* = *Imádságos asszony. Erdélyi Zsuzsanna köszöntése*, szerk. CZÖVEK Judit, Bp., Európai Folklór Intézet - Gondolat, 2003, 75–86. KILLÁN István, *Vallásos és profán teátrális rendezvények a besztercebányai jezsuita iskolában (1648–1773)*, MKSz, 1999, 410–424.

körmenet, a szenvedéstörténet teátrális, tehet szerepekre kiosztott, oratórikus előadása,¹² a nagypénteki kereszt előtti hódolat, a nagyszombati tűszentelés, Jézus feltámadására emlékező liturgia igen sok teátrális vonást őrzött vagy teremtett meg. Ezekkel együtt a sok egyéb ünnepi szertartáson a fiatalembernek előbb szemlélőként, később papként vagy érsekként már cselekvő szereplőként kellett részt vennie.¹³ A szertartások teátrálitása természetesen Európa-szerte ismert volt. Éppen ezért a jezsuita rendbe teológiát végző fiatalembernek a teátrum nem lehetett idegen elem. Magyarországon ugyanúgy élt a teátrálitás szokása, mint Lengyelországban, Ausztriában, Itáliában, a nagyvárosban éppen úgy művelték, mint bármelyik falusi egyházközségben.

Krakkóban novícius

1588-ban gimnáziumi tanulmányai végeztével felvételét kéri a jezsuita rendbe, felvételt nyert, s ennek értelmében 1588. október 6-án elindult Krakkóba, hogy a prima és secunda probatitot, azaz a két első próbaévet ott töltsse el. 1588-ban a fiatal Pázmány Péter a növendékek házában kaphatott elhelyezést. A krakkói jezsuita kollégiumról is kevés az információnk. 1583-ban már élnek Krakkóban jezsuita szerzetesek. A novíciatust 1585-ben nyitották meg, ezt azonban később, már Pázmány krakkói két éve után áthelyezték Braniewoba. A noviciatus szokásairól, rendjéről egy stockholmi származású fiatalember számol be. Ennek a beszámolónak a második része az érdekesebb, amelyből viszonylag pontosabb képet lehet kapni a krakkói jezsuita novíciusok napirendjéről, olvasmányairól, mindennapi életéről.¹⁴ A középiskolát a jezsuiták csak 1600-ban nyitották meg. Szerintem Krakkóban csak az úrnapi dialógusok, szavaltatok lehettek ismertek Pázmány idejében. Jaroslawban már 1576-ban játszottak a jezsuita középiskola diákjai. Itt is elsősorban a nagyhét és az úrnapi teátrális ünnepléséről vannak adataink.¹⁵

Csak vázlatosan ismerjük a jezsuiták krakkói letelepedésének s berendezkedésének történetét. Krakkóban tehát a középiskolai színjáték Pázmány ott tartózkodása két évében még alig lehetett ismert. A Nagyváradról vagy Kolozsvárról érkezett fiatalember azonban a színi életnek bizonyos nyomaival itt is találkozhatott. Az más

¹² JAKAB Viktória, KILIÁN István, *A Biblia, a liturgia és a misztériumdrama hatása a nyírbátori Krucsay-oltár mesterére*, I-III. = Rajztanítás, 1982/4, 15–20; 1982/5, 6–8; 1982/6, 27–60. KILIÁN István, *Régi magyar Mária-síralmak* (Ez a tanulmány az OTKA 67828 programja támogatásával jelent meg.) = *Nyelv - Irodalom - Társadalom. A Felvidék szerepe a magyar tudományosságban*, szerk. BÁRCZI Zsófia, VANCONÉ KREMMER Ildikó, Nyitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2007, 163–181.

¹³ KILIÁN István, *A gergelyezés szokása a 18. században néhány jezsuita iskolában = Minden Gyűjtemény I. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*, Bp., ELTE BTK Folklór Tanszék, 2005 (Artes populares, 21), 375–386. KILIÁN István, *Színjátékszerű elemek a nagyváradi jezsuiták liturgiájában = Historicus Societatis Jesu. Szilas László Emlékkönyv*, szerk. MOLNÁR Antal, SZILÁGYI Csaba, ZOMBORI István, Bp., 2007, (METEM Könyvek, 62), 311–321.

¹⁴ ÖRY, *i. m.*, 49–55.

¹⁵ Az információért a lengyel iskoladráma-kutatás kiváló szakértőjének Irena KADULSKA professzornőnek kell köszönetet mondanunk.

kérdés, hogy ezekkel a drámákkal vagy csak szövegeikkel akár olvasás útján is közelebbi ismeretséget köthetett volna. Alább a Pázmány idejében, Krakóban megjelent könyvek listáját soroljuk fel azzal a feltételezéssel, hogy ezek valahogyan bekerülhettek a jezsuiták könyvtárába, s a fiatal növendék ott ezzel az irodalmi műfajjal tényleges ismeretséget is szerezhetett. Az is igaz, hogy a klasszikus latin drámaírók műveit már középiskolai tanulmányai idején is olvashatta Pázmány Péter, hiszen a klasszikus auktorokkal a rhétoroknak már foglalkozniuk kellett. Az itt felsorolt drámaszövegeket Pázmány a professzorok háza könyvtárában esetleg olvashatta is.

63. BIELSKI Marcin, *Komedia i Konstanzej*, Kraków, 1557. Műfaj: Moralitas.¹⁶
 132. BRUNI Leonardo Aretino, *Comoedina Poliscene*, Kraków, 1509. Komédia.
 146. COMOEDIA *Comoedia Aule* [!] *Polonice*, (hn., én., 1547)
 155. DIESTHEMIUS Petrus, *Homulus, comoedia*, Kraków, 1540.
 166. EURIPIDES, *Tragoedia Hecuba Erasmo Roterdamo interprete*, Kraków, 1536.
 181. GNAPHAeus Gulielmus, *Acolutus, komedia*, Kraków, 1547 előtt.
 187. GÓRNICKI Lukasz, *Troas. Tragoedia z Seneki*, Kraków, 1589.
 191. HEGENDORPHINUS Cristophorus, *De duobus adolescentibus*. (Ludi et de duobus adolescentibus et de sene amatore), Kraków, 1525.
 212. JOSEPH, *Jozephi Tragoedia* (hn., én., 1551 előtt, Kraków)
 216. KOCHANOWSKI Jan, *Alcestis meža od śmierci zastąpila*, Kraków, 1590.
 278. LOCHER Iacobus, *Iudicium Paridis*, ed. Stanislaus de Łowicz, Kraków, 1522.
 281. *Spectaculum a Iacobo Lochero more tragico effigiatum: Eiusdem Iudicium Paridis de pomo aureo*, Kraków, 1522.
 359. MORS, *Mors cum sutore* (Hn., én., 1547.)
 400. PLAUTUS Titus Maccius, *Amhitruo, comedia*, Kraków, 1530.
 402. *Comoedia Mercator*, Kraków, 1531.
 415. PRUDENTIA, *Ulyssis prudentia in adversis* [Na końcu], *Acta haec sunt scenico apparatu in Aula Regia in praesentia Regis et Reginae*, Krachoviae, 1516.
 453. *Żywot Józefa* [Kraków, 1545.]
 481. SENECA Lucius Annaeus, *Hercules furens*, ed. Georgius de TYCZYN, (Kraków, 1534.)
 516. SZYMONOWICZ Szymon, *Castus Joseph*, Kraków, 1587.
 510. TERENCEIUS Publius Afer, *Adelphi*, Kraków, 1526.
 520. [TERENTIUS Publius Afer], *Andria*, Kraków, 1526.
 527. TRAGEDIA O KROLOWEJ, *Tragedia o Krolowej Amazonek i miłości do niej Aleksandra Wielkiego*, Kraków, (é. n., 1550).
 528. TRAGEDIA *Żebracza*, Kraków, F1551.
 544. WYPRAWA PLEBAŃSKA: *Wyprawa plebańska*. Kraków, 1590.
 576. ZAWICZKI Jan, *Jefes tragoedia*, Kraków, 1587.

A fentebb felsorolt Krakóban megjelent drámakiadásokról természetesen nem állíthatjuk azt, hogy Pázmány ezeket ismerte volna, de ha közülük bármelyik a

jezsuita könyvtárban megvolt, akkor Pázmány azt el is olvashatta. Már önmagában ez a meglehetősen nagy könyvegyüttes is jelzi, hogy a lengyel királyi városban, Krakóban a drámai műfaj otthonra talált. Természetesen az is kérdés, hogy a novíciusi próbaéveit itt töltő Pázmánynak volt-e arra módja vagy engedélye, hogy ilyen „profán” műveket olvasson.

A novíciusok nevelését egy szerzetesközösségben, egy provinciában vagy egy országban csak egyetlen rendházban rendszeresítették. Arra semmiképpen nem volt lehetősége a novíciusnak, hogy egy adott évben, ha egyhelyütt nem tetszett neki a nevelés, akkor átmenjen egy másik jezsuita rendház novíciátusába. Ezzel a szabállyal az ifjú embert elzárták attól a lehetőségtől, hogy egy jobb bánásmóddal nevelő rendházban keressen a maga számára kedvezőbb lehetőséget. A szerzetesi élet egyik legrégebbi törvénye az, hogy a novíciátust az azonos évjáráthoz tartozó fiataloknak ugyanabban a házban kellett elvégezniük. Ha bármi ok miatt is félbe kellett hagyniuk a novíciátust, s ha folytatni akarta az elmaradt hónapot vagy hónapokat, akkor is a teljes novíciusi időszakot újból kellett kezdenie. A novíciusokat a novíciusmester vezette, irányította, de ugyanő bizonyos szerzetesrendeknél nem gyóntathatta a fiatal növendékeket. A novíciusoknak általában a szent nyelvek tanulását kellett azonnal megkezdeniük. Tanulniok kellett görögül, héberül (arámul) és természetesen latinul. S minthogy a krakkói novíciátusban minden bizonyítással több nemzet fiait több nyelvet beszéltek, az őket összekötő nyelv a latin volt. A latin tehát a legmindennapibb élet beszélt nyelve volt. Ezen kívül természetesen az ország nyelvében is kellett a növendéknek bizonyos jártasságot szereznie, tehát valamilyest tudnia kellett lengyelül is. Őry szerint Pázmány lengyel tudását nem érthette kritika, mert ő meg tudta magát lengyelül értetni s meg is értette lengyel társait.¹⁷

A novíciusok napjait az imádság, az elmélkedés, a szentmishallgatás, a tanulás, az önmeztagság, az önként vállalt, olykor azonban szükséges szolgálai munka töltötte ki. Tudunk arról, hogy a novíciátusban a Biblia bizonyos fejezeteit, vagy néhány klasszikus szerző művét kívülről is meg kellett a fiatalembernek tanulnia. A kutatók Pázmányról állítják, hogy bibliai szövegeket részben vagy egészben latin fordításban tanulta meg, s ha ezeket a prédikáció közben idéznie kellett, ő a latinból azonnal fejben fordította. Pázmány tehát kívülről tudhatta a Biblia, az Ó- vagy Újszövetség bizonyos könyveit vagy fejezeteit – latinul. S ezen nem is kell csodálkozni. A könyvnyomtatás százada után vagyunk ugyan, de a templomok még ekkor sem rendelkeznek önálló misekönyvekkel, amelyekben a mise változó részeit megtalálhatná a pap. Az állandó részeket pedig már akarva akaratlan is megtanulta. Az is igaz, hogy a napi szentmise nem volt akkor még annyira megszokott, mint ma.

¹⁶ Az alábbi Krakóban kiadott 16. századi köteteket az alábbi kötetből kerestem ki: Az idézett könyvcím előtti szám a kötetben jelzett sorszám: Władisław KOROTAJA, *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej, Bibliografia, I., Teksty dramatyczne drukiem wydane do R. 1765*, Wrocław-Warszawa-Kraków, MCMLXV.

¹⁷ ŐRY, *i. m.*, 5–56.

A jezsuitáknál a novíciatus három éven át tartott. Mindegyik esztendőre ki volt jelölve az elvégzendő, tanulni való anyag. Az első év volt a probatio prima, a második a probatio secunda, s a harmadik évre csak már tanulmányaik befejezése után került sor. Előfordult, hogy már pappá szentelésük után, de olykor tanulmányaik befejeztével, de még szentelésük előtt kellett a legnehezebb próbaévet elkezdni. Jezsuita gyakorlat szerint a próbaéveket töltő fiatal jezsuita papnövendékek sejtésünk szerint nem játszhattak a színi előadásokban. Az előadásokat azonban, ha az saját intézményükben volt, bizonyára megnézhatték.

Az európai oktatás anyaga ekkor főleg a jezsuita iskolákban teljesen egységes volt, s a Ratio studiorum alapján folyt. Ha tehát a poétikai osztályt valaki kénytelen volt felváltani egy lengyelországi gimnázium poétikai osztályával, akkor azt kellett tapasztalnia, hogy ott is ugyanazt tanítják, mint Magyarországon, s ott is körülbelül ott tartanak, mint előbbi iskolájában. Ugyanazt tanították és ugyanolyan szakaszokban minden európai jezsuita iskolában. S minthogy a jezsuita oktatási rendszert általánosan elfogadták, ezért ugyanazt oktatták a ferenceseknél vagy a piaristáknál, mint a jezsuitáknál.

Pázmány Péter számára minden bizonnyal igen kedvezőtlen volt a hír arról, hogy 1588. december 23-án az erdélyi fejedelem kitiltatja a jezsuitákat a Kolozsvárról. Erdély volt a növekvő és egyre érettebben gondolkodó fiatalember számára az a terület, ahol majdani életét egyáltalán elképzelhette. Nyilván voltak kiváló jezsuita pedagógusok Kolozsvárott, akik hatással voltak a fiatalemberre. De nemcsak tanára vagy tanárai lehetek rá marasztó hatással, hanem diáktársai is erősen odaköthették őt Erdély fővárosához. 1588. december 23-án született meg az a fejedelmi rendelet, amely kitiltotta a jezsuitákat Erdélyből. Ez a tilalom ugyan őt személyesen nem érintette, hiszen az elkövetkezendő néhány esztendőben, tudta, hogy külföldön, Lengyelországban, Ausztriában és Itáliában kell tanulnia, de erdélyi emlékei kötik családjához, középfokú iskolai tanulmányainak székhelyéhez. Bitskey István írja le, hogy Pázmány Péter középiskolai tanulmányai végeztével soha többé nem járhatott Erdélyben.¹⁸

Krakkó a lengyel király székhelye volt Pázmány Péter idejében. A színházat minden időben a királyi udvar tartotta fenn, s nem kényszerült a városi polgárság arra, mint Magyarországon, hogy az ifjúságot oktató egyházi intézmények rendszeresítsék a színjátszást saját intézményeikben, azaz az iskolákban. Krakkó a hivatásos színjátszás tekintetében már ekkor is számottevő város lehetett, de csak mintegy évszázados késéssel vállalkoztak Krakkó városában a jezsuiták arra, hogy színlapot is nyomtattassanak. Amikor Balassi Bálint 1588-ban Erdélyből „világgá akart menni,” itt kötött ki Krakkóban, ahol a család régi barátja Báthory István lengyel király már két éve halott volt, de Báthory István lengyel király rokona, Báthory András bíboros vezette a krakkói egyházmegyét, s az ő könyvtárában töltötte idejét a költő a könyvtár értékeinek tanulmányozásával. Lengyelország annak ellenére, hogy

¹⁸ BITSKEY, *Pázmány...*, i. m., 9–23.

területe nagyobb volt, mint az akkori Magyarországé, társadalma sokkal egységesebb volt, mint a magyar társadalom ugyanakkor. Az irodalom, a színházi élet fejlettebb volt Krakkóban, mint Magyarországon bárhol.

Ha semmi más, akkor már az alább citált, három vaskos lengyel kiadvány is ékesen bizonyítja, hogy a jelzett időszakaszban, tehát Pázmány tanulmányi éve alatt, a lengyel vagy latin nyelvű drámák a lengyel jezsuita iskolákban ugyanúgy, ha nem jobban divatoztak, mint nálunk. A lengyel iskolai színjátszás anyagának feldolgozása, a dokumentumok kiadása csak részben történt meg. Pontosan tudjuk, hogy milyen drámaszövegek jelentek meg 1640-től 1765-ig. Azt is pontosan tudjuk, hogy a megjelent szövegek közül melyeknek van egy vagy több kiadása. A lengyel drámatudató csoport másik feladatának azt tartotta, hogy a nyomtatásban megjelent vagy kézírásban terjesztett színlapok (schema) címjegyzékét adja ki. Ebből megjelent a jezsuiták és a piaristák kötete. A legnagyobb hiányosságot azonban az jelenti, hogy nem készült el az előadott drámák címjegyzéke az iskolákat fenntartó szerzetesrendek, illetőleg felekezetek bontásában. Így hiányzik az egyik nagyon fontos forrás ahhoz, hogy felmérjük, Pázmány láthatott-e valamilyen színi előadást krakkói és jaroslawi tartózkodása idején. A magyar kutatónak csak kicsiny részben van mégis szerencséje, egy lengyel kutató, Julian Lewanski 1962-ben kiadott magyarul egy kisterjedelmű kötetet, amelynek a címe ez: *A lengyel színház Báthory István királysága idején*.¹⁹ Báthory a lengyel trónra 1576-ban került, s tíz év után 1586-ban halt meg. Ennek a tíz évnek az előadott drámáiból gyűjtött össze egy tekintélyes csoportot Lewanski. Pázmány 1588. október végén, november elején kerülhetett a lengyel királyi városba. Két évig élt itt, majd innen elköltözött Jaroslawba – főnökei szándékai szerint.

Filozófiai tanulmányok Jaroslawban

Pázmány krakkói tartózkodása általános egészségének némi megromlásával fejeződött be. Ő panaszkodott novíciusmesterének, hogy gyakran fáj a feje. Ez bizonyosan nem lelkesíthette magiszterét. A novíciusmesternek ugyanis minden szerzetben úgy kell vigyáznia novíciusainak egészségére, mint egy édesapának a gyermekeiére. Ugyanakkor a novíciusmesternek fel kellett fedeznie, s fel is fedezte, hogy tehetséges fiatalembert bízott reá rendfőnöke, tehát mindent meg kellett annak érdekében tennie, hogy a fiatal Pázmány egészségében valamiféle kedvező állapot álljon be. Talán nemcsak fejfájásainak megszüntetése érdekében, hanem mert tanulmányai ezt megkövetelték, Pázmányt Jaroslawba helyezte rendfőnöke 1590-ben. Jaroslaw

¹⁹ Władysław KOROTAJA *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. Tom I. Teksty dramatyczne drukiem wydane do R. 1765*, Wrocław, Warszawa, Kraków, MCMLXV. Władysław KOROTAJ, Jadwiga SZWEDOWSKA, Magdalena SZYMAŃSKA; *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. Tom II. Programy drukiem wydane do r. 1765. część I. Programy Teatru Jezuickiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, MCMLXXVI.; *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. Tom II. Programy drukiem wydane do r. 1765. część II Programy teatru Piarskiego oraz innych zakonów i szkół katolickich. Opracowali*. Władysław KOROTAJ, Jadwiga SZWEDOWSKA, Magdalena SZYMAŃSKA.

lengyel kisváros, Rzeszowtól keletre Przemisl-től északra fekszik. Itt is működtek jezsuiták, s tanulmányai novícius éveiből a secunda probatiot itt fejezte be. Jaroslawban, s 1590 tavaszától ugyanezen év őszéig folyamatosan hallgat filozófiai előadásokat. Különös dolog, hogy Pázmány mintegy megszakítja második próbaévét, s elköltözik Jaroslawba, s Bécsbe csak késve érkezik, ahol találkozni fog barátjával, Dobokay Sándorral. Öry az alábbi adatot találta meg Pázmány jaroslawi különútjáról: „Pázmány Péter, váradi magyar, 22 évesnek gondolja magát, gyengélkedő egészségű a noviciátusban szerzett fejfájása miatt. 1588 novemberében lépett a rendbe. A Társaságon kívül Kolozsvárott tanult a retorikai osztályig, és a filozófiai kurzuson a logikát is elvégezte. Fogadalma még nincs.”²⁰ Mindenképpen szokatlan és különös, hogy Jaroslawba tartó útja előtt, a noviciátust még be sem fejezte, s egy rövid időre egy másik lengyel rendházba küldik. Nem valószínű, hogy abban reménykedtek, hogy ott majd a fejfájása véglegesen elmúlik. Ortodoxok, kálvinisták, unitáriusok és katolikusok laknak ebben a városban. Pázmány már többször bizonyíthatta előljárója előtt, hogy különösképpen tehetséges hitvitázó. Nem azért küldték őt ide, hogy a felekezeti ellentétek okai és körülményei felől tájékozódhassék a fiatal Pázmány. Hiszen ez a felekezeti sokszínűség várta őt Magyarországon is. Előljárói abban is reménykedhettek, hogy a többféle keresztény vallás csak felkeltheti Pázmányban a vitakészséget. S volt is itt két rendtársa az egyik Gyula városából került ide Jaroslawba, Koppány Mátyásnak hívják, a másik Thorday János, akit Pázmány az „állhatatlanság tükörének” tart. Később azonban mindketten elhagyták a jezsuiták rendjét, Koppány világi pap lett, Thorday pedig még a vallási ellenfelekkel is megpróbált cimborálni. Nem reménykedhettek Pázmány Péter jaroslawi vezetői, hogy majd Pázmánynak ezt a két fiatalembert sikerül a rend számára stabilizálni? Lehetséges. Az azonban kétségtelen, hogy nem a krakkói éghajlat válthatta ki Pázmány állandó fejfájását, hanem valami más. A megváltozott táj, hazai nyelven beszélő kollégák talán a novícius éveknél kötetlenebb fegyelem meg tudja szüntetni a fiatal Pázmány állandó fejfájását.²¹

Jaroslawban Korotaja bibliográfiája szerint az első előadást a jezsuiták 1640-ben rendezték.²² Az iskolatörténet azonban arról is tud, hogy az itteni jezsuita iskolában az úrnapiját igen látványosan, teátrálisan rendezték meg. Ezt ugyan a forrás nem drámának nevezi, hanem dialogusnak, tárgya viszont nem más, mint az Eucharistia, azaz az Oltáriszentség dicsőítése. A szokás a 13. századtól a katolikus egyház történetében folyamatosan kimutatható. A hagyomány szerint az úrnapiján a városban a főtéren vagy bármilyen más alkalmas helyen négy oltárt állítottak fel, s ezeknél az oltároknál az Oltáriszentséget köszöntötték, magasztalták valamiféle dialógussal.

²⁰ Öry idézi a latin eredeti is: „Petrus Pasman, Hungarus Varadiensis, annorum, ut putat, 22, virium debilium ob capitis laguorem in domo probationis acquisitum. Societatem ingressus Cracoviae in novembri 1588. Studuit extra Societatem Claudipoli usque ad rhetoricam, et in cursu philosophiae logicam absolverat. Vota nondum habet.” ÖRY, *i. m.*, 62.

²¹ ÖRY, *i. m.*, 63–64.

²² Władisław KOROTAJA, Jadwiga SZWEDOWSKA, Magdalena SZYMAŃSKA *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia. Tom II. Programy drukiem wydane do r. 1765. część I. Programy Teatru Jezuickiego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, MCMLXXVI, Nr. 134.*

A hagyomány Magyarországon is kimutatható. Látványos, teátrális körmenetet rendeztek, s a körmenetet díszöltözékükbe öltözött katonák kísérték, s a menet során megszólalt a katonai zenekar is, s amikor egy-egy oltárhoz a körmenet érkezett, a tiszteletadás céljából a celebráns pap a Eucharistiát az oltárra helyezte, s olykor a katonaság még díszlövésekkel is kimutatta legnagyobb tiszteletét, mint a legmagasabb rangú vendég érkezésekor.

Pázmány Péter tehát Jaroslawban már bizonyíthatóan részese lehetett az iskolai színjátéknak esetleg csak úgy, hogy neki, mint másodéves novíciusnak személyesen is részt kellett vennie az asszisztenciában. Ez a város tehát nyújt arra vonatkozóan adatot, hogy Pázmány szem- és fültanúja lehetett egy úrnapi dialógus előadásának, színre vitelének.

Több mint nyolc évtizeddel később, 1674-től azonban a hajdani dísztermet s abban a színpadot modernizálták, olyan díszletekkel látták el, amelyek az előadás felvonásainak megfelelően a színteret igen gyorsan át lehetett rendezni. Magyarországon több oldalas hasábkot készítették természetesen falécekből s ezeken vásznat feszítettek ki, s az oldalakra más más dráma igényeinek megfelelő képet festettek díszletként, s azt a dráma tárgyának megfelelően forgatták a nézőközönség felé. Ezen kívül készült minden előadáshoz egy vagy több háttérdíszlet, amit felhengerítettek, s csak az éppen szükségeset engedték le a színpad padlózatáig.

Filozófiai tanulmányok Bécsben

1590 őszen már Bécsbe érkezett. Érkezésének napját nem ismerjük. Nem valószínű, hogy ott közvetlen tevékeny kapcsolata lett volna a bécsi jezsuita gimnáziummal és annak színjátszó gyakorlatával. Bécs jezsuitái ugyanis magas szintű, a vitakészséget is alaposan kifejlesztő képzést folytatattak. A fiatalembert azonban ettől függetlenül természetesen érdekelhette a diákok színjátszása is Bécsben. Bitskey István szerint Pázmány 1590 őszen Bécsben már megkezdte filozófiai tanulmányait.²³ A fiatal növendék természetesen csak saját rendje házában szállhatott meg Bécsben. A papnövendékek filozófiai képzése és a gimnázium két külön épületben folyt. Pázmány a filozófiai tanulmányokat nem az egyetemen, hanem a bécsi rendházban folytatta, amely a Kirche zu den Chören der Angel templom mellett épült, az egykori kármelita rendházból átalakított jezsuita épületben kapott helyet, itt volt a szálláshelye is a magyar fiatalembernek, s ugyanitt voltak a vitaszerűen lebonyolított előadásai is a hallgatóknak, közöttük Pázmány Péternek is. A jezsuiták középiskolájában viszont a *Dialogus de Aesopo* címmel tartottak a középiskolások előadást. Ennek a szerzője Matthaues Rader volt, akinek a neve után Jeanne-Marie Valentin egy kérdőjelet tett. Jelezván, hogy a szerző kilétét csak feltételezni tudja, de bizonyítani nem.²⁴ A bécsi iskolai

²³ BITSKEY, *Pázmány...*, i. m., 23–29.

²⁴ VALENTIN Jean-Marie, *Le Théâtre des Jésuites dans les Pays de Langue Allemande. Répertoire Chronologique des pièces représentées et des documents conservés (1555–1773.)* I, Stuttgart, 1983, 35.

előadás műfaj-megnevezése: dialogus, nem tartható különösnek. Ez a műfajnév nagyon gyakran előfordul a forrásmegjelölések során. A szerzők, a jezsuita háztörténészek szövegeiben a műfaj-megnevezések körül meglehetősen nagy a bizonytalanság. Ez esetleg csak annyit jelez, hogy Aesopusról szóló előadás nem tartozhatott a látványos, zenével kísért úgynevezett „elegans” rendezvények közé. Azt hiszem, hogy ha Pázmány ekkor már Bécsben volt, megtekinthette és meg is tekintette ezt az előadást.

1592-ben a jezsuita historia domus szerint *Jephte* címmel tartottak előadást latin nyelven a bécsi jezsuita gimnázium tanulói.²⁵ Jephte vagy másként Jiftach, a Szentírás szerint Gileádból származott, s népét megszabadította az ammoniták és a moábiták elnyomása alól. Jephte igazán tragédiába illő figura, hiszen fogadalmat tett, amikor így szólította meg Istent: „Amikor kezembe adod Ammon fiait, akkor, aki elsőnek lép ki házam kapuján, hogy élém jöjjön, mikor győztesen visszatérek az Ammon fiaival vívott csatából, az legyen az Úr, azt bemutatom égő áldozatul.” S minthogy lánya köszöntötte először a háborúból visszatérő apját, ő lett az áldozat. Jephte vagy Jiftach pedig szavát megtartotta.²⁶

Az antikvitás görög filozófusai a világmindenség keletkezését a négy elem keletkezésével igyekeztek megmagyarázni. A világ a földből, a vízből, a levegőből és a tűzből jött létre sűrűsödések és ritkulások útján. S az ifjú és igen tehetséges filozófiai tanulmányokat folytatató növendék természetesen ez a téma különösképpen érdekelhette, hiszen ezt a tételt össze kellett egyeztetnie a bibliai teremtéstörténettel, de arra is kíváncsi lehetett, hogy mit gondolnak erről a tárgykörrel a filozófia történetében még tájékozatlan középiskolás diákok, s így talán nem is elképzelhetetlen, hogy Pázmány annak az előadásnak, amelynek címe *De quatuor Elementis*, november 2-án egyik nézője volt.²⁷

Róma, az örök város

1593. április 2-a már Rómában éri Pázmányt. Hároméves teológiai képzését itt szerzi meg, 1596-ban szentelik pappá Rómában, s a probatio tertiát is itt végzi el. 1597-től a konviktus prefektusa lett, ugyanezen év október 26-tól pedig ugyanitt megkapja filozófia professzori kinevezését. Az örökváros minden bizonnyal rá is, mint valamennyiünkre, akik ott első alkalommal jártunk, egy életre szóló erős hatással volt. Sok mindent látott, sok mindent hallott, s a város fénye, híre, neve még ekkor is mélyeséges hatással lehetett rá. A hatás ugyanaz lehetett, mint bármelyik magyar katolikus papra, aki először járt az egyház központjában, a pápa állandó székhelyén. A pápa ma elsősorban csak lelki hatalom birtokosa, akkor, Pázmány idejében, mint valamennyi ország királya, a pápa világi hatalommal is rendelkezett. A kollégium, ahol Pázmány római tartózkodása során otthont kapott, az egyházi pályára

²⁵ VALENTIN, *i. m.*, 38.

²⁶ *Magyar Katolikus Lexikon...*, *i. m.*, V, 836.

²⁷ VALENTIN, *i. m.*, 39.

készülő európai fiatalság számára a nyelveknek, a különféle kulturális, egyházszerkezési, tudományos elképzeléseknek egyedülálló vegykonvenciója volt. Érkezése után két héttel a Lateráni bazilikában papszentelésen vett részt. Diáktársait, akik itt fejezték be teológiai tanulmányaikat szentelte pappá valamelyik bíboros. A Collegium Romanum hatalmas, nemzetközi méretű intézmény volt. Európa legjelesebb, legszínvonalasabb papképzése itt fejeződött be a fiatal papok felszentelésével. Ebben a hatalmas intézményben több mint kétezer fiatal tanult, beleértve még a jezsuiták által tanított középiskolásokat is. Itt kaptak képzést azok a magyar fiatalok is, akik később a helyi egyházak legfőbb vezetői lettek.²⁸

A színjáték, a színpad természetesen ebből az intézményből sem hiányozhatott. Bitskey István egy másik tanulmányában jelzi, hogy már 1567-ben rendkívüli szórakozással, színjátékkal töltötte itt az ifjúság idejét. Három évvel később 1570-ben egy jezsuita tanúskodik arról, hogy a Collegium Romanumban „királyosdit” játszanak a fiatalok, azaz a farsang elején diákkirályt választanak. A királyválasztás után a diákkirály páholyából nézhet végig a diákelőadást. 1574-ben Áchábról, Izrael királyáról szólt a bemutató, a 16. századi szórványadatok után a 17. században már összefüggőbb képet lehetett kialakítani a kollégium növendékeinek színjátszásáról.²⁹ Az adatok természetesen még feltáratlanok, de az *Annuae Litterae* római jezsuita házainak beszámolóit egyszer ilyen szempontból is össze kellene gyűjtenünk. Bitskey Istvánnak ez a tanulmánya elegendő bizonyíték arra, hogy a diákszínjátszással Pázmány Péter itt is ugyanúgy ugyanannyiszor találkozhatott, mint papképzése korábbi színhelyein.

Grácban a filozófia rendes professzora

Három évet a fiatal papnak Grácban is el kellett töltenie. A jezsuita kollégium itt valamivel több, mint két évtizede működött, s nyilvánvalóan össze sem lehetett hasonlítani a gráci viszonyokat a rómaival. Rómában az európai nemzetek fiai éltek egyetlen rendházban, itt néhány magyar és németajkú fiatalemberen kívül csak a tanítással és a lelkipásztorkodással foglalkozók sokkal kisebb csoportjával találkozhatott Pázmány. A két város között óriási volt a különbség ekkor is, akárcsak a két jezsuita rendház között. Rómában ugyanabban a rendházban kétszáz jezsuita élt, akik a legkülönbélebb nyelveken beszéltek. Itt legfeljebb kétnyelvű, az anyanyelvüket, a németet tökéletesen beszélő, latinul kiválón prédikáló, kommunikáló jezsuitákkal találkozhatott. A növendékek között természetesen voltak magyarok is, akikkel anyanyelvén beszélhetett Pázmány.³⁰ A többnyelvűség itt közel sem volt annyira feltűnő, mint volt az Rómában. 1597-ben összesen 9 magyar ajkú növendék

²⁸ BITSKEY, *Pázmány... i. m.*, 29–41.

²⁹ BITSKEY István, *Iskolai színjátszás a római Collegium Germanicum Hungaricumban = Iskoladráma és folklór*, szerk. PINTÉR Márta Zsuzsanna, KILIÁN István, Debrecen, 1989, 27–33.

³⁰ ANDRITSCH, Johann, *Studenten und Lehrer aus Ungarn un Siebenbürgen an der Universität Graz (1586–1782)*, Graz, 1965.

kapott képzést Grácban. Ezek közül 3 erdélyi illetőségű volt, a többi 6 személyről nincs adatunk. A kilenc hallgató közül két személy volt nemesi származású. Egy évvel később, 1598-ban erdélyi illetőségű hallgató két személy volt, a másik két személy származása ismeretlen, s a négy hallgató közül csak egyetlen egy volt nemesi származású. 1599-ben 9 magyarul értő hallgatója lehetett a gráci stúdiumoknak. Közülök öt a Dunántúlról, kettő Erdélyből, egy Horvátországból érkezett, egynek pedig adatait nem ismeri a kutatás. Pázmány igen gyorsan emelkedett a tudományos ranglétrán előbb saját tudományának baccalaureusa, majd licenciatusa s végül magistere lett. Fizikát tanított, ez a szakág azonban nem azonos a mai fizikával, a logikának egészen magas fokát tanította, amit manapság a teológiai studiumoknál metafizikának neveznek.³¹

1597. augusztus 15-én a gráci jezsuita gimnázium tanulói Sziennai Szent Katalinról tartottak előadást az alábbi címmel: *Tragoedia de Fortissimo Sanctae Catharinae certamine*. A latin nyelvű darab szövegét máig a bécsi Nationalbibliothek őrzi,³² maga a kézirat 119 oldalas.³³ Sziennai Szent Katalint az egyház, mint egyháztanítót tartja számon. A 14. században élt, Itáliában, Sziennában született 1347. március 25-én, 1380. április 29-én, Rómában halt meg. Szent Katalin elérte azt, amit férfiak nem tudtak: Avignonból, száműzetéséből hazahozta a római pápát. XI. Gergely 1377. január 17-én visszatért Rómába. A hagyomány szerint Sziennai Szent Katalin írni, olvasni nem tudott, később azonban valamiféle misztikus módon elsajátította az írás, olvasás s a vitatkozás tudományát, s ezért lett ő az egyházdoktorok egyike.³⁴ Kétségtelen, az ő személyisége is alkalmas volt arra, hogy az ifjúság az ő példáját kövesse. Ezért élete csodájának helye van a XVI. század ausztriai iskolájában.³⁵

Nincs nyoma annak, hogy 1598-ban tartottak volna a gráci diákok előadást. 1599 szeptemberében azonban *Barlaam et Josaphat* címmel tartottak előadást. A *Barlaam és Josaphát* a középkor egyik jellegzetes és kedvelt legendája. Egy indiai fejedelem Josaphatot, az édes fiát azért száműzte, mert azt beszéltek róla, hogy hamarosan felveszi a kereszténységet. Erről azonban a fiú egyáltalán nem is tudott, nem is volt ez szándékában. Száműzetésében azonban kapcsolatba került egy keresztény remetével, Barlaammal, aki viszont valóban a megtérés útjára vezette a fiatal embert. Lemondott tehát az apjától örökölt koronáról is, magányba vonult, s remeteként halt meg.³⁶ Hogy ezt az előadást Grácban megtekintette-e Pázmány, nem tudjuk, de ha tudott az előadásról, természetesen tartjuk, hogy ezt a lehetőséget nem hagyta ki.

³¹ ANDRITSCH, *i. m.*, 222–223, 252–255.

³² Jelzete: cod Vind. 13 232

³³ VALENTIN, *i. m.*, 44.

³⁴ DIÓS István, *Szentek élete I.*, Bp., Szent István Társulat, 2009, 705–712.

³⁵ SZIENAI SZENT Katalin *Levelek*, Bp., Szent István Társulat, 1983. XI. Gergely pápának az alábbi leveleket írta: Nr. 185, 196, 206, 209, 218, 229, 231, 233, 238, 239, 252, 255, 270, 285.

³⁶ *Katolikus Lexikon*, szerk. BANGHA Béla. I. Bp., Magyar Kultúra, 1933, 156.

1599-ben, november 11-én Jakob Gretser egy darabját mutatták be a gráci gimnázium tanulói. Ennek a címe *Udo*.³⁷ Jakob Gretser az egyik legtermékenyebb német jezsuita drámaíró volt.³⁸

1600-ban a gráci diákok három színdarabbal jelentek meg a közönség előtt. Eljátszották Michael Pott (1548–1603) egyik darabját, amelynek címe *Ambrosiusus és Theodosiusus*. Előadták az előző évi darabnak egy változatát, amelynek ezt a címet adták *Udo Magdeburgensis*. Majd színre vittek egy latin nyelvű drámát, amelynek főhőse Saul király volt. Ezeket az utóbbi darabokat, ha akarta, Pázmány még megtekinthette, mert áprilisban vitték színre.³⁹

Pázmány egész életét egyetlen szent cél szolgálatába állította, papként Krisztust akarta szolgálni függetlenül attól, hogy rendje éppen aktuális főnökei a provinciális vagy generális hová helyezi. Rendje és a saját maga érdekében magyar nyelvét, stílusát, vitakészségét készítette föl arra, hogy minden helyzetben, minden időben, bármilyen körülmények között is megvédje a maga hitét. S így kívülről csak csodálni tudja őt a kutató, hogy Krakó, Jaroslaw, Bécs, Róma és Grác után a lehető legmostohább diszpozíciót is hajlandó volt elfogadni. Krakóban, Jaroslawban, Bécsben, Rómában a megosztott világból semmit vagy csak nagyon keveset érezhetett. A reformáció hatása ezekre a helyekre még nem ért el. Grácban már talán ebből a megosztottságból észlelnie kellett valamit. Talán ezért a fényes és tekintélyt teremtő városi feladatok után elfogadta Magyarországon a Felvidék egyik legmostohább és a reformáció hatásának leginkább kitett kicsike várost, Sellyét. Loyolai Szent Ignác tudta mit lehet majd elérni a jezsuita renddel, Pázmány magyarországi provinciális viszont azt tudta, hogy mire képes ő fiataalként egy olyan területen, ahol a reformáció ellenségének tekintik. S a diszpozíciót vállalta. Nem írt naplót, keveset levelezett, szószékről ugyan gyakran beszélt, de itt és mindenütt Krisztusát szolgálta. Loyolai Szent Ignác ilyen emberek részére alapította rendjét. Sellyére érkezésekor a jezsuiták az akkor már kiürült várban kaptak elhelyezést. Itt tehát nagyon szegényes körülmények közé került, s ennek ellenére mégis vállalta.

Vágsellye

1600 októberében tartományfőnöke Vágsellyére helyezi, s ekkor a vágsellyei vár lett a jezsuiták lakhelye. A tanévet, mint már írtuk, valamikor szeptember közepén zárták a jezsuiták iskoláiban, s a következő tanévet körülbelül egy hónap múlva nyitották meg. Sellyén éppen olyan szegényesen indult a jezsuita iskola, mint bárhol máshol. A rendházalapításra jellemző a piaristák nyitrai házalapítása. A liturgiában használatos tárgyakat, könyveket, liturgikus öltözékeket adományoztak jóakarató emberek, papok, püspökök az intézetnek, s az első híradás is éppen erről szól.

³⁷ VALENTIN, *i. m.*, 48.

³⁸ MÜLLER VON JOANNES, *Das Jesuitendrama in den Ländern Deutscher Zunge vom Anfang (1555) bis zum Hochbarock (1665)*, II, Augsburg, 1930. 9–11.

³⁹ VALENTIN, *i. m.*, 48–49.

Egy nyitrai pap (Reverendissimus Nitriensis) egy teljes Bibliát vagy egy könyvet adományozott a rendháznak, amely a Bibliáról szól. Ezen kívül két hímzett casulát (miseruhát) adott a templom részére, amelyen a hímzés színarany és ezüst fonálból készült. Az építkezéshez meg annyi meszet küldött, amennyire éppen szükségük volt. 1600-ban tehát már vagy a rendházat, vagy az iskolát vagy a templomot elkezdték építeni. S ez a nyitrai pap megjelent az iskola elsőnek ismert színi előadásán (*actiuncula*). Gyakran az évvégi záró ünnepségen mutattak be valamilyen színjátékot. Pázmány ezen az *actiunculán* már jelen lehetett.⁴⁰

Vágsellyén 1601-ben előadtak három színjátékot (*dramate triplici*). Ma talán így fogalmaznánk: előadtak három egyfelvonásost. Mind a három előadásról az *Annuae Litteraek* színi előadásokkal kapcsolatos adatait közli Staud. Az első darab címét nem ismerjük.⁴¹ Ezen ez előadáson Pázmány már minden bizonnyal nézőként, esetleg kritikusként is részt vehetett. A színrevitel pontos idejét nem ismerjük, de ha személyesen azon részt nem vett, hírt hallhatott róla. Az adat még arról is nyújt felvilágosítást, hogy a lakosság legszívesebben magyarul beszél ebben a kicsi városkában. A második, bibliai tárgyú darabot, *Egyiptomi József* történetét minden bizonnyal úrnapiján mutatták be a jezsuiták. A hajnali actiot, azaz a látványos úrnapi körmenetet, a délutáni előadás követte. A hajnali actio valószínűleg maga az úrnapi körmenet lehetett, s ebéd után sort kerítettek a jezsuiták a József dráma bemutatására.⁴²

1601 februárjában Vágsellyéről indul a kassai misszióba. 1601 decemberében visszalátogatott előző szolgálati helyére Vágsellyére, de minden bizonnyal gyorsan vissza kellett utaznia újabb szolgálati helyére, Kassára.

Kassa

A források során a rend-házakat háromféleképpen nevezik a kor jezsuitái, missiónak nevezik akkor, ha csak egy-két pap teljesít ott szolgálatot. Domus az a ház, ha már ennél több felszentelt pap dolgozik abban a házban, s kollégiumnak hívják

⁴⁰ Reverendissimus Nitriensis regium Bibliorum opus donavit, calcem quantum nobis toto hoc anno pro variis aedificiis opus fuit, obtulit duas casulas filo aureo argenteoque textas templo praesentavit, praemia et promotione suo sumptu curavit et actiunculae, quae tum habebatur, interfuit. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 342.)

⁴¹ Itaque conversionis causis ad populum explicatis, idiomate ungarico, quo populus intelligeret clarissime, ardentissime, atque adeo toto pectore professionem fidei catholicae proclamavit, et denique a Reverendissimo Domino Francisco Forgatz episcopo Nitriensi caelesti pane refectus est. Res nova et nobiles haereticis, qui dolo bono a viris catholicis tamquam comoediam spectaturi in templum eo die acciti fuerant, instar prodigi visa, musto pleno diceres a templo abiisse, sed musto divini verbi. Movit itaque doctoris factu discipulorum animos, suoque exemplo labefactavit pertinaciam plurimorum, evertit multorum. Ceterum huic toti actioni concionator noster e cathedra in qua velut praeses assidebat, epilogum imposuit. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 342.)

⁴² Matutinam actionem pomeridiano tempore Joseph triumphans e carcere in theatrum eductus exceptit. Pannonico sane cultu, aulaeis belluatis peristromate Turcico et more gentis versicolore, pantherarum pelle, tubis tympanisque bellicum sonantibus, sex propemodum horis incredibili omnium visendi studio: utpote rem novam celebratum drama, grataque omnium spectatorum admurmuratio studiosam juventutis actionem exceptit. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 342-343.)

akkor, ha domusénál is több felszentelt pap és más alkalmazott vagy laicus testvér tartózkodik s dolgozik ott. Eszerint tehát Kassa 1601-ben még csak a misszió rangját érte el. Ekkor még nincs középiskolája, a jezsuiták azonban tudják, hogy Kassa sok reményre jogosíthatja fel őket. Itt tartja székhelyét másfél évszázada az egri püspök, mert Eger városát a török tartja elfoglalva, s a papképzés is megindult a középiskolai oktatás mellett ebben a városban. Azt hiszem, Kassa jó választásnak bizonyult. Kassáról Staud csak 1641-től közöl adatokat.⁴³ Kassa neve azonban az *Annuae Litterae*ben először 1643-ban merül föl. Ebben az esztendőben Úrnapján látványos úrnap körmenetet tartanak, amit a forrás Pompa Sanctissimae Eucharistiae címmel illet, a körmenet befejeztével pedig előadják az *Isaac a Patre immolandus* című darabot.⁴⁴

1602 májusában Kassáról Túrócra távozik, s 1602 októberében Forgách Ferenc radosnyai rezideciájában kezdi írni Magyarai ellen jól ismert vitairatát. 1603-ban meg is jelenik a Felelet.⁴⁵

Grác

1603. szeptember 20-án érkezik Grácba, s 1607. április 29-éig bizonyosan itt tartózkodik, mert itt Grácban teszi le negyedik jezsuita fogadalmát, amely szerint egész életét a pápa szolgálatára szánja, s azt cselekszi, amit a pápa akar. Talán itt éri a hír, hogy Forgách Ferenc kapta az esztergomi érseki széket. 1603. február 2-án adták elő Grácban a Judit történetéről szóló darabot (*De heroina Judit*), s ugyanezen év március 29-én a *Beatus Hermannus puer* című drámát. E két előadás közül egyiket sem láthatta, mert még nem tartózkodott itt. Ez év szeptemberében került sor a Szent Cecíliáról írt dráma bemutatójára, amelynek címe *Cecilia Virgo et Martyr*. Ezt esetleg már láthatta.⁴⁶

1604-ben ugyanitt már három előadáson is részt vehetett. Február 18-án vitték színre az *Invicta Justi et Pastoris constantia* címűt, a *Tobias adolescens* darabot pedig június 11-én vagy 19-én láthatta volna. Novemberben a *Die Büsserin und Liebhaberin Christi Maria Magdalena* című darabban kedveskedtek mestereik előtt a tanítványok.⁴⁷

1605-ben *Fuga in Aegyptum* címmel játszottak drámát, talán karácsonykor. Talán németül szólalt meg az a tragédia, amelynek két főhőse Constantia és Gallicanus

⁴³ Missio Scholae sub Ludimagistro saeculari a nobis dependente 50 facile numerant. (STAUD, *Fontes...*, i. m., II, 1986.)

⁴⁴ In scholis censentur pauci ultra quinquaginta plures etsi vellent accedere, arcet Magistratis haeretici auctoritas, et praedicantium... Pusillus quidem grex, nihil tamen veritus patienti Christo publice compati. Dato enim in scenam Isaaco a Patre immolando, ausus est in theatrum progredi, quod idem praestitit in pompa Sanctissimae Eucharistiae quotannis Sacra, quando verbis patriae plenissimis Venerabile Sacramentum per stationes varias in area Domus Regiae salutavit... (*Litterae Annuae Provinciae Austriae Societatis Jesu Anni 1643*. Bécs, Nationalbibliothek, 12 040.45.)

⁴⁵ BITSKEY, *Pázmány...*, i. m., 47–52, 220.

⁴⁶ VALENTIN, i. m., 57.

⁴⁷ VALENTIN, i. m., 61.

mártírhálált szenvedtek. A darab címe német volt: *Die keusche Vermählung der seligen Märtyrer Constantia und Gallienus*[!]. Az előbbi újszövetségi téma, az utóbbi a keresztény vértanúk világába vezette el a nézőközönséget.⁴⁸

1606-ban, Grazban *David et Saul* címmel játszottak egy darabot. 1607-ben a *Virginis Dorotheae Constantia (Sancta Theodora virgo at Martyr)*, és *Japoniorum martyres* c. drámákat vitték színre.⁴⁹

1608 januárjában, februárjában részt vesz a pozsonyi országgyűlésen. 1608 után Pázmánynak több munkája megjelent, mint az *Öt szép levél*, *Az nagy Calvinus Jánosnak Hiszek egy Istene*. Ezek a munkák teológiai tekintetben is számottevőek, de elsősorban a protestánsok meggyőzését szolgálták. 1614 őszén Rómában járt. 1615. október 16-án meghalt Forgách Ferenc esztergomi érsek. 1615. december 7-én Pázmány Péter Prágában császári kihallgatáson vesz részt. 1616. április 18-án született meg az a közjegyzői irat, amely szerint ő kilép a jezsuiták rendjéből, s ennek következtében az érseki címet elfogadhatja. 1616. április 25-én a császár kinevezi túróci prépostnak. 1616. szeptember 28-án az uralkodó aláírja Pázmány érseki kinevezését. 1616. november 28-án a pápa is aláírja érseki kinevezését. Nem ismeretes azonban, hogy a jelzett években Pázmány Péter hol tartózkodott. Tudjuk, hogy 1614 őszén Rómában járt, 1615. december közepén Prágában található. Egyelőre azonban nem tisztázott, hogy hol, kinél élt.

Ezeket látta az érsek Pázmány Péter

Érseki kinevezése után zömmel Nagyszombatban és Pozsonyban élt. Ha kellett természetesen elutazott e két városból oda, ahova kellett. 1617-ben Pázmány a nagyszombati jezsuiták úrnapi körmenetén személyesen vett részt, s megtekintette a körmenet során előadott két színdarabot is. Az Ószövetség prófétájáról, Illésről szolt az egyik előadás, amit a hívek sokasága az úrnapi körmenet során láthatott. Valószínűleg délután kerülhetett sor a másik, ezúttal magyar történelmi tárgyú előadásra, amelyen Szent Imrét mutatták be a diákok az előadáson. Az adatban arról is kapunk információt, hogy az előadást hatalmas taps követte, s az ifjú színészekkel mindenki meg volt elégedve. Másik forrásunk az *Annuae Litterae* is ugyanazt írja le erről a találkozásról. A két előadást nem középszerű tetszésnyilvánítással és meglepéssel fogadták a nézők, s mindkét dráma előadásán jelen volt Pázmány Péter is a prelátusokkal, az egyházi előjárókkal és a világi urakkal. A másik forrás sokkal bővegesebben adja elő az esztergomi érsek jelenlétét. Mindkét forrást alább közöljük. A diákok háromszor-négyszer versekkel üdvözölték a megjelent, előkelő urakat. A jelenlévő érsek, prelátusai, előkelő férfiak kíséretének jelenlétében két drámát adtak elő. Az Illésről szólót akkor, amikor a körmenet a jezsuiták temploma elé ért. A másik dráma tárgya Szent Imre volt. Ez után az előadás után következett az érsek, azaz Pázmány Péter által

⁴⁸ VALENTIN, *i. m.*, 62.

⁴⁹ VALENTIN, *i. m.*, 63, 65.

felajánlott jutalmak szétosztása. Az előadást is és a jutalomosztást is a nézők csodálata és tapsa követte, mivel valamennyi jelenlévő lelkét a látott játék felűdítette, a jezsuiták pedig örvendeztek. A harmadik forrásunk sokkal részletesebben adja elő Pázmánynak és kíséretének a megjelenését az úrnapi körmeneten. Háromszor, négyszer is üdvözölték a jelenlévő előkelőségeket a nagyszombati diákok.⁵⁰

1618-ban a magyar rendek királlyá választották II. Ferdinándot, aki 1618–1637-ig uralkodott. A koronázási szertatás megtartása természetesen az ország primás érsekének, Pázmány Péternek kötelessége volt. 1618. július 1-jén Pázmány megkoronázta Ferdinándot Pozsonyban. A szertartás után a nagyszombati diákok Pozsonyban előadtak egy darabot, amelynek az alábbi címe volt: *Apparatus Regius symbolis explicatus*. A darab szövegét még ugyanebben az évben meg is jelentették Bécsben, majdnem ugyanezzel a címmel: *Apparatus Regius symbolis explicatus Ferdinando II. Hungariae et Bohemiae Regi*. A nagyszombati fiatalok pozsonyi vendéjjátékára a koronázás után minden bizonnyal a pozsonyi koronázó templomban kerítették sort,⁵¹ délután pedig ugyanők, a nagyszombati jezsuita iskola fiataljai Szent László királyról mutattak be egy drámát, amelyen természetesen II. Ferdinánd s kíséretében Pázmány Péter és még két püspök is megjelent. Nem tudjuk ki volt a két püspök, nem elképzelhetetlen, hogy az egyik Nyitra püspöke volt.⁵²

A török megszállás idején az esztergomi érsek székhelyét Nagyszombatra tette át, s valószínű, hogy Pázmány Esztergomban sohasem járt, hacsak nem valamiféle álruhában. Ez azonban nem valószínű. Az egri püspök állandó székhelye ugyan csak a török 150 éves uralma idején Kassa volt, s csak a 17. század legvégén, Eger felszabadulása után egy évtizeddel költözött Egerbe az egri egyházmegye püspöke. Itt azonban Telekesi püspöknek még lakhelye sem volt, csak a jezsuiták nyújtottak neki szerény szállást rendházukban, amelyet több, a törökök által elhagyott lakásból alakítottak ki. Kétségtelen azonban a barokk kor egri püspöke, Telekesi István

⁵⁰ 1617. Úrnapja (május 25.) Non mediocri plausu et approbatione data idem dramata duo praesentibus Illustrissimo Archiepiscopo Strigoniensi aliisque Praelatis et Magnatibus. Alterum de Elia cum in solenni circumgestatione Sanctissimi Corporis Christi ante nostrum templum stationem haberet. Alterum de Sancto Emerico in praemiorum distributione. (STAUD, *Fontes...*, I. m., I, 83.)

Ter quaterque carminibus et salutationibus excepti in scholis nostris Magnates, quidam non mediocri plausu et approbatione. Data item Dramata duo praesentibus. Illustrissimo Archiepiscopo Strigoniensi aliisque Praelatis ex Magnatibus: alterum de Elia, cum in solenne circumgestatione Sanctissimi Corporis Christi processio ante nostrum templum stationem haberet, alterum de Sancto Emerico in praemiorum distributione, quae sane liberaliter largitus est Illustrissimus Archiepiscopus, atque haec plausum ex admiratione tulere spectatorum, eorumque animos incredibiliter recrearunt, et Societatem conciliarunt... (*Annuae Provinciae Austriae M. DC. XVII. Nationalbibliothek Bécs. Nr. 13562. 47.*) (*Acta Jesuitarum in Hungaria ab anno 1599 usque 1647. Pars I. Martin Bibliotheka SAV MS-Ba C86a RHKS 1425a. 39.*)

1618. Úrnapja [július 14.]: *Salutatio Sanctissimae Eucharistiae* (lat. magy. ném. szlov.) Cum quarto ab ipso Corporis Christi festo die Sanctissimae Eucharistiae nostro more. ...sodalibus Partheniis cereis Accensis eam comitantibus pro collegio nostro quattuor linguis, latina, scilicet Hungarica, Germanica et Slavonica est salutata. (*Acta Jesuitarum in Hungaria ab anno 1599 usque 1647. Pars I. Martin Bibliotheka SAV MS-Ba C86a RHKS 1425a. 42.*)

volt az első, aki először merészkedett székhelyére állandó jelleggel haza költözni, ahol nem úgy élhetett, mint a kor barokk főurai.⁵³

Nem ismeretes, hogy az esztergomi érsek Nagyszombatban hol lakott. Onnan viszont az országos ügyek intézése érdekében gyakran meg kellett fordulnia Pázmánynak is Pozsonyban, s minden valószínűség szerint Bécsben is.

1619-ben a Mária Kongregáció (Sodalitas Mariana) tagjai Gyertyaszentelő Boldogasszony napján az apostoli küldött Nagyszombatba látogatott el. Megfordult a jezsuita iskolában is, s ekkor kíséretében természetesen az esztergomi érsek, azaz Pázmány Péter is megjelent, és több más püspök is. Megtekintettek egy moralitásjátékot, amelynek címe ez volt: *A lélek harca a test ellen*. Erről Staud meglehetősen szűkszavúan nyilatkozott, s ez a dráma elegáns volt és bemutatta a lélek harcát a test ellen.⁵⁴ De nem nyilatkozhatott a vendégseregletről, mert azokról nyilván Staud forrásában nincs szó.

Ugyanerről az előadásról viszont igen részletes, korabeli leírás található Túróc-szentmártonban. Az *Acta Jesuitarum* pontosan megadja a napot, február 2-át. A küldött (nuncius) hivatalos vizitációt végzett, s közötté és a jezsuiták között ismeretlen ügyben valamiféle nézeteltérés támadhatott, de a játék a keletkezett nézeteltérést vagy véleménykülönbséget csodálatosképpen eloszlatta. Február 2-án tehát az apostoli nuncius éppen Nagyszombatban járt ő is megtekintette az előadást, amely a két püspöknek és Pázmánynak, az esztergomi érseknek, a közönségnek is tetszett, s a diákszínészeket megtapsolták.⁵⁵ A két püspök kilétéről nincs ismeretünk.

Huc accedit non postremum scholarum nostrarum decus et ornamentum tragico comoedia coram illustrissimo Antistite, duobus Episcopis ac promiscua omnis ordinis, aetatis ac sexus, utriusque multitudine de Ladislao Hungariae Rege, pro praemiorum distributione cum magno omnium applausu exhibita, necnon et proceribus Hungariae ad publica Regni comitia haec transeuntibus a Studiosa juventute facta salutatio. (*Acta Jesuitarum in Hungaria ab anno 1599 usque 1647. Pars I. Martin Bibliotheka SAV MS-Ba C86a RHKS 1425a. 44.*)

⁵¹ 1618. Pozsony: *De Sancto Ladislao, Ungariae rege*. Tragicomoedia. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 84.)

De Sancto Ladislao, Ungariae rege. Tragicomoedia. A nagyszombati fiatalok vendégjátéka. Serenissimo potentissimoque Regi Boemiae Ferdinando, cum in Regem Ungariam maxima omnium ordinum frequentia inauguraretur, nostra studiosa juvenus in arce Poseniensi vario Picturae emblemate gratulata est tanta omnium Approbatione, ut ne Regio quidem mandato cohiberi potuerint ipsi Proceres... Ad Lectionem initia coram Illustrissimo Archipraesule, duobus Episcopis, totidem proceribus aliarumque ordinis magno concursu spectantibus data in publicum tragicomoedia de Sancto Ladislao Ungariae Rege: singulare studiosorum industriam cum spectatorum applausu commendavit. Proceribus ad Regni comitia proficiscentibus, dicta ab iisdem salutatio, placuit magnopere cum multa actionis commendatione. (*Litterae Annuae Provinciae Austriae Societatis Jesu Anni 1618. Bécs Nationalbibliothek 13 562. 57v-58r.*)

⁵² Lásd az előbbi jegyzetet. (*Litterae Annuae Provinciae Austriae Societatis Jesu Anni 1618. Bécs Nationalbibliothek 13 562. 57v-58r.*)

⁵³ BRITSKEY István, *Püspökök, írók, könyvtárok: Egri főpapok irodalmi mecenatúrája a barokk korban*, Eger, 1997, 40–42.

⁵⁴ 1619. február 2. *Pugna spiritus adversus carnem*. Sodalitas Mariana datum fuit. Drama pium ac elegans de pugna spiritus adversus carnem. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 84.)

⁵⁵ Gyertyaszentelő Boldogasszony napja, febr. 2. *De pugna spiritus adversus carnem* Beatae Virginis Purificantis die a Sodalitate datum sit drama, cum pium tum elegans de pugna Spiritus adversus carnem. Inter caeteros Illustrissimo ...Nuncio Apostolico, qui ad nos Visitatione Hungariae

Magyarország prímás érseke, Pázmány Péter legközelebb – ismereteink szerint – 1622-ben, a Szent Szűz praesentatioja napján, azaz november 21-én jutalmazta meg a színjátszó tanulókat. A szövegből nem derül ki, hogy ezen az előadáson személyesen is megjelent volna.⁵⁶

1626-ban Bécsbe utaztak a nagyszombati diákok s ott köszöntötték II. Ferdinándot különféle emblémákkal. Bécsben Pázmány is személője volt a nagyszombati diákok hódolatai előadásának. Az adatban olvassuk Pázmány nevét.⁵⁷

1628. augusztus 8-án Pozsonyban a pozsonyi jezsuita iskola diákjai mutattak be Pázmány Péter tiszteletére egy úgynevezett hódolati játékot. Az előadásra Szent Ignác ünnepének octávjában került sor, majd azt követően köszöntötték magát Pázmány Pétert is, aki ezen a napon születésnapját ünnepelte. Az ünnepségen nagyon sok nemes úr is megjelent. A prímás érsek háza előtt helyeztek el a nézők részére székeket, illetve azt a színpadot, amelyen játszottak a diákok. Majd megkérték Pázmányt, hogy üljön ő is a nézők közé.⁵⁸

1630-ban Pázmány Péter megkapta bíborosi kinevezését s a pozsonyi diákok színjátékkal köszöntötték a bíboros érseket, hogy ilyen jeles egyházi méltóságot ért el. 1631-ben a nagyszombati jezsuita kollégium diákjai a magyar prímás érsek házában üdvözölték az új nagyváradi püspököt.⁵⁹ 1635. május 13-a a nagyszombati

---

diverterat, studiosa nostra iuventus placuit, cum prandium apud nos sumere voluit, eleganti actiuncula ita condivit, ut eius ... contracta molestias mirifice absterserit... a sodalitate datum fuit. Drama cum pium tum elegans de pugna spiritus adversus carnem, quorum non Illustrissimi modi Archiepiscopi, et Episcoporum tulit plausum, sed et nobilitatis, atque civium omnium qui praefecti novi in augurio ulro interesse voluerunt. (*Acta Jesuitarum in Hungaria ab anno 1599 usque 1647. Pars I. Martin Bibliotheka SAV MS-Ba C86a RHKS 1425a. 54.*)

⁵⁶ ...ac tandem rursus in theatrum pridie praesentationis Beatae Virginis prodierunt, ubi Illustrissimus Archiepiscopus Sanctum Celsum puerum liberali praemiorum distributione honoravit. (*Annuae Litterae Provinciae Austriae Anni 1629. Bécs, Nationalbibliothek 11 960. 78r.*)

⁵⁷ 1626. III. Ferdinánd köszöntése emblémákkal. [A nagyszombati kollégium növendékeinek vendégjátéka Bécsben, a királyi udvarban.] Subinde cum Ferdinandus III. corona Sancti Stephani a Pazmano Posenii ornaretur, in tam festivo bonorum omnium plausu, non quievit Musae Tyrnavienses, Viennam provolarunt, ut se Caesari ostenderent, haberentque, quo Tyrnaviae gloriarentur, placuisse tantae Majestati. Emblema novo Regi detulerunt, in quo decem Regna, coronae subjecta Hungariae, aeri incisa spectabantur, adjectis symbolis et carminibus, ac demum coram Caesareis Majestatibus in Domo Professorum Regalem purpuram gratulabantur, et felix futurumque regimen precabantur. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 86.)

⁵⁸ ...in octava Sancti Patris Ignatii, quo dum se Illustrissimus Archiepiscopus ulro dignatus est cum multis primarijs viris invitare, in adventu et ipso domus ingressu dispositae erant sedes et scena, rogatus ut sederet parum maxima voluptate Salutationem Symbolicam praesente maximo populo audivit, et saepius mensa praedicavit. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 367.)

⁵⁹ Praeter visitata Rhetoribus et Poetis, quod hebdomadis et mensibus exercitia sub finem dierum liberalium ab utriusque in scenam datum aerumna firmandae adolescentiae ad pietatem approxime idoneum. Accessit apparatus tum a versibus tum a pictura perquam elegans honori Reverendissimi Domini Emerici Loszy loci hujus Vicarij eo ipso die, quo in episcopum Varadiensem solennibus ceremonijs consecraret in aede Cathedrali magnifice instructus. Secuta gratulatio Eminentissimo Principi ac Cardinali nostro die ipsius natalij in aula Archiepiscopali facta pompa scenica et ingeniose inventionem cum caeteris spectatoribus, tum ipsi imprimis Eminentissimo gratissima. Die postero, quo

egyetem megalapításának a napja. Ezen a napon szent Ágotáról tartottak a diákok előadást, s fellépésüket Pázmány Péter jelenlétével is megtisztelte.⁶⁰

1635. december 13-án nagyszombatban előadták a *Beniaminus* című drámát, s erre tisztelettel meghívták a Beniaminum nevű academia alapítóját, Pázmány Pétert.⁶¹ Ezt az akademiát maga Pázmány nevezte el Beniaminumnak, valószínűleg azért, mert az iskola legfiatalabb növendékei dolgoztak ebben a közösségben.

Epulum Eucharisticum per Insulam nostram circumferetur, partim ornando divinissimi ferculo, partim concurrentis populi pietati excitandae symbola varia triplici idiomate in scenam a Magistris data, plausum tulerunt et fructum, sed maxime scholarum nostrarum commendationem auxerunt. Josaphat et Barlaam cum apparatu in lucem theatralem producti, cui parem ante eam diem vix Tyrnavia viderat, tanto spectatorum concursu quantum novi templi area satis alioquin capax vix admitteret. Aderat ante alios ipse Cardinalis, cum bono Praelatorum, illustriumque virorum numero, cujus singulari munificentia et adversus musas liberalissimo affectu, praemia in arena literaria victricis adolescentiae pro sui cuiusque merito distributa.

Ultimus hoc anno Musarum labor fuit aureus Nicolaus excellentissimo Proregi Nicolao Esterház in frequentissimo Principe Ungariae consensu die ipsius natalij scenico personatus Syrmate oblatum. Exceptus fuit eximia omnium cum voluptate scholarumque nostrarum laude. Nec magis ab auro quam ab ingenio punctum omne a spectatoribus tulit. (*Acta Jesuitarum in Hungaria ab anno 1599 usque 1647. Pars I. Martin Bibliotheka SAV MS-Ba C86a RHKS 1425a. 107.*)

Praeter visitatas Rhetoribus et Poetis quot hebdomadis, et mensibus exercitationes, sub finem dierum Liberalium ab utrisque in scenam datum Drama formandae adolescentiae ad pietatem apprime idoneum. Accessit apparatus cum versibus, tum a pictura perquam elegans, honori Reverendissimi Domini Emerici Losij Locihujus Virijeo ipso die, quo in episcopum Varadiensem solennibus caeremonijs inaugurabatur. Sequuta Gratulatio Eminentissimo Principi ac Cardinali nostro, die ipsius natali in aula Archiepiscopali pompa scenica, et ingenioso argumento quae cum caeteris spectatoribus, tum ipsi in primis Eminentissimo accidit gratissima Die vero, quo supplicatio Eucharistica iuxta collegium ducitur ad parietum ornatum pietati excitandae in concurrenti populo symbola varia, Hungarice, Slavice Germanice in scenam data, magna scholarum nostrarum commendatione. Josaphat autem et Barlaam ad studionem innovationem eo apparatu in Theatrum producti, cui parem ante eam diem vix Tyrnavia non viderat; tanto spectatorum concursu spectati sunt, quantum novi templi area satis alioqui capax vix admitteret. Spectavere Eminentissimus Cardinalis, cum Praelatorum ac Illustrium virorum magna copia. Singulari munificentia at adversus Musas propensa liberalitate Eminentissimi praemia in re literaria victoribus pro suo cuiusque merito distributa. Nec ille musarum labor postremus fuit, etsi hujus anni ultimus, quo aureus Nicolaus excellentissimo Proregi Nicolao Eszterhazi frequente Principum Hungariae consensu die ipsius natali scenico personatus syrmate oblatum est: nam exceptus fuit eximia omnium et voluptate, et ab industria nostra publica laude, in quo aurum cum ingenio certabat. (*Provinciae Austriae Annuae Litterae MDCXXXI. Bécs, Nationalbibliothek. 13564.97v-98r.*)

Tiszázhatatlan, hogy kiről van szó. 1625-től Lósy Imre, s 1633-től Hosszútóthy László foglalta el a váradi püspöki széket. 1631-ben semmiképpen nem nevezhető Lósy Imre új püspöknek. (*Magyar Katolikus Lexikon...*, i. m., IX, 564.) Az azonban bizonyos, hogy Pázmány Péter születésnapját ünnepelték a primás érsek nagyszombati házában. Accessit apparatus cum versibus, tum a pictura perquam elegans ad salutandum novum episcopum Varadiensem, in aede primaria magnifice institutus. Secuta gratulatio Cardinali nostro die ipsius natali in aula Archiepiscopali pompa scenica et ingenioso argumento. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 368.)

⁶⁰ Ac alias alijs per classes singulas Dialogismus juventuti. Accessio novae Academiae seu Gymnasij universalis erecti ac instituti autoritate Caesarea, munificentia Cardinalis Petri Pazmani Archiepiscopi Strigoniensis Fundatoris, qui centum millium summam aeris novae huic fundationi deputavit. (STAUD I. 1984. 91.)

⁶¹ 23. Decembris in scenam datus Beniaminus Cardinalem Fundatorem recreavit, quod novellam hunc Academiam dicat suum. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 91.)

Az academiák a jezsuita iskolákban ugyanolyan funkciót láttak el, mint évszázadokkal később az úgynevezett gimnáziumi önképzőkörök. Olyanok jelentkeztek ezekre a foglalkozásokra, akik a kör, vagyis az academia munkájának a tárgya iránt érdeklődtek. Lehetséges, hogy ez az academia alaposabban foglalkozott az ószövegségi könyvekkel. Benjamin Jákob legkisebb fia volt, akit ő nagyon kedvelt. A Beniaminum feltehetőleg Pázmány Péter legkisebb ajándéka volt, amelyhez ő nagyon ragaszkodhatott. A *Beniaminus* előadásról megemlékezik az *Annuae Litterae* is.⁶²

1635-ben Pozsonyban a színi előadás napján nagyon hideg volt, ennek ellenére a három óra hosszát tartó színjátékot Pázmány Péter és a Palatinus is mindvégig türelmesen nézte. A darab címe *Constantia, filia Constantini Magni*. Az adat szerint háromezer néző tekintette meg a darabot. Kissé valószínűtlennek tetszik ez a hatalmas számadat, de elképzelhető, hiszen – természetesen a darab mellett – az idős esztergomi bíboros érsek és a Palatinus jelenléte is vonzotta a nézőket.⁶³

* * *

1637. március 19-én Pázmány Péter meghalt. Adataink vannak arról, hogy az élők sorából távozott bíboros érsek milyen rangos temetésben részesült Pozsonyban. Minden bizonnyal a város és a katolikus egyház a legszínesebb temetéssel búcsúztatták el érseküket. A színjátszás adatai között, a historia domusokban is gyakran találkozhatunk a *halotti pompa* kifejezéssel. A pompa egyben színes, látványos, zenével kísért s búcsúztatók sokaságával súlyosbított temetési szertartást jelent, ahol a szónak, a színeknek, a drapériáknak, a különféle hangoknak, hangszereknek is van jelentése. Pázmányt így temették el, nyilván nem kérte, hogy az ő holttestét a lehető legegyszerűbben tegyék a pozsonyi koronázó templom altemplomába. Pázmány legfontosabb kívánsága az volt, hogy holttestét a földbe tegyék. Ez így is történt. Temetésére azonban óriási tömeg gyűlt össze Pozsonyban:

„Grófok, bárók, prelátusok, és nemesek nagy tömegének kíséretében 24 plébános vezette vagy inkább hozta ki a halott Pázmányt az érseki palotából. A gyászszertartást celebráló főpap, a fényességes kalocsai [érsek], Telegdi János volt, mellette négy másik főpap a pécsi püspökkel, Vinkovics Benedekkel együtt segédkezett. Szelepcsényi György úr, esztergomi kanonok és szenci plébános mondta a latin nyelvű gyászbeszédet a székesegyház szentélyében. Magyarul Forró György atya, a nagyszombati rektor beszélt egy és negyed órán át. Ezután Pázmányt Alamizs-

⁶² Idibus non longe impar fuit dies tertius et vigesimus, quo in scenam datus Beniaminus Eminentissimum Cardinalem Fundatorem ei maxime recreavit, quod novellam hanc Academiam Beniaminum dicat suum. (*Litterae annuae Societatis Jesu Provinciae Austriae MDCXXXV. 13v.*)

⁶³ Studiosa Juventus Constantiam filiam Constantini Magni in scenam dedit, inter spectatores 3 mille fuit Emi-nentissimus Cardinalis, et Excellentissimus Palatinus praeter proceres Regni. Tantus ardor fuit Spectantium, ut frigore sat molesto, trium horarum mora stante duravit conscenso etiam tecto, et hiatibus remissis non tam ipsi Spectatores, quam spectaculum fuerunt. (STAUD, *Fontes...*, i. m., I, 370.)

nás Szent János epitáfiuma közelében temették el, aminek létrehozásáról ő maga gondoskodott. A templomban zajló szertartást, a nagyszombati, a pozsonyi kollégiumok és a bécsi Pazmaneum kinyomtatott verses betétekkel tisztelték meg. [...] Rajtunk, nagyszombatiakon kívül, jelen volt még a győri rektor, Belecus Péter atya, a soproni superior, Holovics Ádám atya, valamint Hmira János atya, a bécsi Pázmáneum vezetője és Albert Wilpenhoffer atya a professzusház prokurátora. Jelen voltak Szent Pál első remete különféle monostorokból való szerzetesei, hogy a gyászmenetben a megfelelő számban részt vegyenek, de mert a ferencesekkel nem tudtak megegyezni a helyet illetően, ezért elhagyták a menetbéli helyüket. A császári felség követe a fényességes Tiffenbach gróf úr volt. Hideg, szeles, havas, esős idő[...] A bíboros úrnak Castrum dolorist emeltek.”⁶⁴

A leírtak alapján azt hiszem erre a temetési szertartásra is nyugodtan alkalmazhatjuk a temetési pompa kifejezést, de ha valaki, Pázmány Péter ezt mindenképpen megérdemelte.

---

⁶⁴ Részletek DOBRONOKI György S.J. naplójából: Pázmány Péter utolsó hetei, halála és temetése. = *Fons Strigoniensis. Halálom után nem fog minden akaratom szerint történni. Dokumentumgyűjtemény Pázmány Péter sírhelyéről*. Szerk: HARGITTAY Emil, KÁFER István, KRÁNYI Mihály. A dokumentumot fordította: BÁTHORY Orsolya. Piliscsaba–Esztergom 2007.

